

TAŞOVA'DAN AĞIZ VE ŞİVE DERLEMESİ: MÜTEVAZİ BİR ÇALIŞMA

Yusuf Turan Günaydın

Türk Dil Kurumunun önemli yayın başarılarından olan *Derleme ve Tarama Sözlükleri*, hem arkaik hem de “yaşayan Türkçe”nin en sadık tanıklarındandır. Bu iki dev eserden *Derleme Sözlüğü*'nde yer alan birçok kelime, bizzat o yörelerde görev yapan öğretmenlerce derlenmiş ve Türk Dil Kurumuna gönderilmiştir. Dönemin şartlarında derleme imkânlarının hangi boyutlarda olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Hangi kelimelerin derlendiğini merak edenler doğup büyüdükleri yörede kullanılan kelimeleri *Derleme Sözlüğü*'nde aramak suretiyle tespit edebilirler. Fakat bir kısım kelimelerin bu sözlükte bulunmaması, derlenenlerin yanı sıra derlenmemiş daha birçok kelimenin bulunduğunu da gösterir. Herhangi bir yörede (bu arada Taşova'da da) kullanılan bir kısım kelimeler ise sözlükte başka başka yörelerden derlenmiş olarak yer alır. Bu arada bir kelimenin bir yöredeki anlamının diğer bir yörede farklılaştığını da kolayca ayırt edebiliriz. Aynı yöresel kelimenin bırakın başka bir yöreyi, aynı yörenin komşu köylerinde bile farklı anlamlarda kullanıldığını dahi görebiliriz. Dilin o müthiş canlılığını bu suretle de gözlemlemek mümkündür.

Burada söz edeceğimiz kitabın derlenme mahalli olarak Amasya Merkez ve Merzifon'la birlikte Taşova'dan TDK tarafından derlenen kelimeleri Ali Onur, Cevdet Baç, Hüsnü Pazar, İsmail Acar, Sabri Yetkin, Hasan Kamaç ve Necip Onur aslı derlemeciler göndermiştir (*Derleme Sözlüğü*-I, [1963]: XXII).

Derleme Sözlüğü'nün açtığı yolda gerçekleştirilen çalışmalara, zaman içinde farklı yöreleri esas alan mevzii çalışmalar da eklenmiştir. İşte bunlara bir yenisini daha eklenmiş bulunuyor: Ömer Celep'in Amasya'nın Taşova ilçesinden derlediği kelimeleri topladığı *Yöresel Ağız ve Şive Derlemesi* adlı kitap¹ -görebildiğimiz kadarıyla- bu tür çalışmaların son örneklerinden biridir.

Kitap, bir derleme çalışması olduğu kadar ağız ve şive derlemesi sonucu toplanan kelimelerin genel *Türkçe Sözlük*, *Derleme Sözlüğü* ve *Tarama Sözlüğü*'ndeki anlamlarını da içeren bir çalışmadır. Dolayısıyla yazılı ana kaynakları bu temel eserlerdir. Celep'in doğup büyüdüğü köy olmak üzere bölgenin diğer beldelerinde yaşayan birçok şahıs ve elbette bizzat kendisi de kaynak kişisi

1 Taşova Yerel Eylem Grubu Derneği Yayınları, Amasya 2022, 197 [3] s.

ler arasındadır. Ayrıca Taşova'da kullanılan yöresel kelimeleri öykülerinde herhangi bir yadırgama hissi uyandırmadan kullanmasıyla tanınan, geçtiğimiz günlerde vefat eden öykücü Recep Seyhan'ın da kitaba katkıda bulunduğu, eserin ön sözünden anlaşılmaktadır.

Ömer Celep'in *Yöresel Ağız ve Şive Derlemesi* adlı eseri lehçe, şive, ağız, argo, jargon gibi kavramların açıklandığı ve konuyla ilgili genel bilgilerin yer aldığı küçük bir girişle başlıyor. Derleme kısmında kelimenin önce (varsa) genel *Türkçe Sözlük*'teki anlamı, sonra diğer ağızlardaki anlamları ve peşinden Taşova'da kullanılan anlamı veriliyor. Tabii bu durum her kelime için geçerli değildir. Birçok kelime ne *Türkçe Sözlük*'te ne de diğer ağız çalışmalarında yer alır, sadece Taşova yöresine has kelimeler de vardır. Hemen belirtilmelidir ki bazı kelimelerin argo anlamları da verilmiştir. Ayrıca her maddenin sonunda kelimenin içinde kullanıldığı bir örnek cümle yer alır.

Çalışmasını "... Taşova'mızda kullanılmış ve çeşitli sebeplerle unutulmaya terk edilmiş sözcüklere can suyu kabilinden" (s. 11) bir derleme olarak niteleyen Celep, Türk dili tarihine önemli bir katkıda bulunmuş olmaktadır. Eksikleri ve acemilikleriyle birlikte bu eseri Türkçenin kâr hanesine yazmak gerekir.

Kitabın adının çok genel bir adlandırma oluşu, derlemenin Taşova yöresinden yapıldığına işaret içermemesi ise kitaba dair başlıca eksikliklerdir. Kitapta derlenen kelimeler alfabetik olarak sıralanırken her harf için bir bölüm tahsis edilmemiş olması, kelimelerin ilk sayfadan son sayfaya kadar art arda sıralanmış (yığılmış) olması bir tür yayın acemiliği sayılabilir. Fakat Taşova yöresi için böyle bir derlemenin sadece yapılmış olması bile, bugün artık kullanılmaya kullanılmaya unutulabilecek

birçok kelimenin "kurtarılması" anlamına da gelior.

Bölgeyi tanıyan okuyucu kitapta aradığı birçok yöresel kelimeyi bulabilecektir. Fakat elbette bulamadıkları da olacaktır. Okuyucunun bulamadığı kelimeleri yazabilmesi için kitabın sonuna konulan üç çizgili sayfa, bu bakımdan çok pratik bir işleve sahiptir. Nitekim bulamadığımız ve bu boş sayfalara kaydettiğimiz kelimeler söz konusudur.

Celep'in çalışmasında bulamadığımız ama yörede kullanıldığını bildiğimiz kelimeleri burada hemen sıralayabiliriz: Yer almayan kelimelerden "bıcık" kelimesi *Derleme Sözlüğü*'nde² birçok yöreden derlenmiş fakat yöremizde çocuk oyunlarında kullanılan "oyunbozan" anlamında herhangi bir yöreden derlenmemiştir. Ayrıca kelimenin "bıncık" şeklindeki telaffuzuna hiç rastlanmaz. "Bitecük" kelimesi *DS*'de vardır fakat Taşova'dan derlenmemiştir. Yöremizde "obur" anlamında da kullanılan "boğarsak" kelimesi Celep'in çalışmasında "boğazsak" şeklinde bulunmaktaysa da bu anlamı ve telaffuzuyla *DS*'de kayda geçmemiştir. "Cimil" kelimesi *DS*'de vardır fakat Taşova'da "minik minik" anlamında kullanılan "cimil cimil" tabiri yer almamıştır. Yörede oynanan çocuk oyunlarından "condi" veya "codi" oyun terimine bu sözlükte de rastlanmaz. Daha çok "fasulye sırtığı" anlamında kullanılan "çöte" kelimesi tam da bu anlamda Taşova'dan da derlenmiştir (*DS*-III: 1296). Yine oyun terimi olarak kullanılan "çur" kelimesi çok farklı anlamlarda birçok yöreden derlenmiş fakat Taşova'da kullanılan anlamına en yakın kullanım "*Kumarda kaybedene verilen son hak*" şeklinde tespit edilmiştir (*DS*-III: 1305). Taşova'da bu kelime "oyundan düşürecek bir hata

2 İlgili eser için yazının bundan sonraki kısmında "DS" kısaltması kullanılacaktır.

yapan kişiye verilen son hak” demektir. Ayrıca oyun esnasında kullanılan “Çuru muru benden” tabiri vardır ki, bu tabiri daha oyunun başında kullanan kişi, söz konusu hakkı en başta kazanmış olur. Birçok yörede kullanılan “fetbaz” kelimesi *DS*'de hiç yer almaz. Çok değişik telaffuzları bulunan “geleñü” kelimesi “geleği” imlasıyla Taşova'dan da derlenmiştir (*DS*-VI: 1975), Yörenin karakteristik bitkilerinden sayılan “hayıt” da Taşova'dan derlenen kelimeler arasındadır (*DS*-VII: 2317). Başka yörelerde çok yakın anlamlarda kullanılan “herek” kelimesi birçok yöreden derlendiği hâlde (*DS*-VII: 2342-2343) Taşova'dan derlenmemiştir. “Kalduruk”

veya “kaldırayak” şeklinde kullanılan bitki adı aynı anlamda “kaldırık” şeklinde sadece Muğla'dan (*DS*-VIII: 2609); buna en yakın iki telaffuz ise “kaldırak” ve “kaldirik” şeklinde Çarşamba ve Düzce'den derlenmiştir (*DS*-XII/Ek-I, s. 4530). “Patates” anlamındaki “kardof” kelimesi için okuyucu “kartol” maddesine gönderilmiştir fakat kelimenin derlendiği yöreler arasında Taşova yer almaz (*DS*-VIII: 2671). Yine “kikirdelemek” kelimesi aynı anlamda birçok yöreden derlenmişse de (*DS*-VIII: 2870) Taşova'dan derlenmemiştir. Kiraz kelimesinin “kirez” telaffuzu da hakeza. Rapor kelimesinin yöresel telaffuzu olan “lapurt” kelimesine de *DS*'nde rastlan-